

تجزیہ و تحلیل و شرح
ردیف موسیقی ایران

نوشتہ و تحقیق
فرہاد فخرالدینی

سرشناسه	فخرالدینی، فرهاد، ۱۳۱۶-
عنوان و نام پدیدآور	تجزیه و تحلیل و شرح ردیف موسیقی ایران / نوشته و تحقیق فرهاد فخرالدینی
مشخصات نشر	تهران معین- موزه موسیقی، ۱۳۹۲.
شابک	۰-۰۹۸-۱۶۵-۹۶۴-۹۷۸
موضوع	موسیقی ایرانی - دستگاه‌ها - ردیف - تاریخ و نقد
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۲ ۳ت۳ ف/ML۳۴۴
رده بندی دیویی	۷۸۹/۱۶۲
شماره کتاب‌شناسی ملی	۳۲۵۳۵۶۶

انتشارات معین

دبیری دانشگاه تهران، فخرآزادی، قائمی داریان، پلاک ۳

@moinpublisher

www.mo'in-publisher.com

E-mail : info@mo'in-publisher.com

moinpublisher

فرهاد فخرالدینی

تجزیه و تحلیل و شرح ردیف موسیقی ایرانی

چاپ اول : ۱۳۹۲

چاپ ششم : ۱۳۹۹

شمارگان : ۳۳۰ نسخه

حروفنگار و صفحه آرا : علی اکبر قربانی

خوشنویسی روی جلد : بیژن بیژنی

عکس : بابک مانی

طرح روی جلد : نرگس حسن پور

لیتوگرافی: صدف / چاپ: طیف نگار

تمامی حقوق این اثر برای مؤلف و ناشر محفوظ است. ۱

تماس برای تحویل کتاب در تهران و شهرستانها: ۶۶۴۱۴۲۳۰ - ۶۶۹۶۱۴۹۵

قیمت : ۸۰۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

۱. دانستنی های لازم..... ۱۷
- علامات تغییر دهنده در موسیقی ایرانی..... ۱۷
- فواصل موسیقی ایرانی..... ۱۹
- الف- فواصل نیم بزرگ یا میانه..... ۱۹
- ب- فواصل بیش درست و بیش بزرگ..... ۲۰
- ج- فواصل کم درست و کم کوچک..... ۲۰
- د- معکوس فواصل موسیقی ایرانی..... ۲۱
- وزن و ریتم (ایقاع) در موسیقی ایران..... ۲۲
- طرز اجرای تکیه ها..... ۲۵
۲. ردیف و تاریخچه آن..... ۳۰
۳. دستگاه و مقام در موسیقی قدیم ایران..... ۳۶
۴. دوازده مقام اصلی..... ۴۶
۵. طبقات هفده گانه موسیقی قدیم..... ۴۹
۶. آوازه سته (شش آواز)..... ۶۰
۷. شعبات بیست و چهار گانه..... ۶۳
۸. مبداء و مَحَطَّ خوانندگی..... ۷۶
۹. موسیقی ایرانی از دوران قاجار به بعد..... ۸۲
۱۰. دایره ملودی در ردیف موسیقی ایران..... ۱۰۰
۱۱. بداهه پردازی..... ۱۰۷

۱۱۸.....	دستگاه یا مقام ماهور.....
۱۱۹.....	کرشمه.....
۱۲۲.....	داد.....
۱۲۴.....	مجلس افروز.....
۱۲۵.....	خسروانی.....
۱۲۶.....	دلکش.....
۱۲۷.....	چهار مضراب دلکش.....
۱۲۹.....	خاوران.....
۱۳۱.....	نیشابورک.....
۱۳۳.....	نصیرخانی یا طوسی.....
۱۴۰.....	فیلی.....
۱۴۲.....	ماهور صغیر.....
۱۴۳.....	حصار ماهور.....
۱۴۴.....	زنگوله.....
۱۴۵.....	نغمه.....
۱۴۵.....	زیرافکند.....
۱۴۶.....	گوشه آوازی حصار.....
۱۴۸.....	نیریز.....
۱۴۹.....	شکسته.....
۱۵۲.....	عراق و نهیب.....
۱۵۵.....	مُحیر.....
۱۵۶.....	آشوراوند.....
۱۵۷.....	گوشه راک.....
۱۶۲.....	مثنوی.....
۱۶۲.....	ساقی نامه، صوفی نامه و کشته.....
۱۶۵.....	خرّبی.....

- ۱۶۵.....رنگ شهر آشوب.....
- ۱۶۶.....شناخت مایه‌ها یا تنالیت‌های مقام ماهور.....
۱۳. ۷۱.....دستگاه یا مقام شور.....
- ۱۷۵.....درآمد شور.....
- ۱۸۱.....سَلَمَک.....
- ۱۸۲.....گلرینز.....
- ۱۸۳.....گام شور.....
- ۱۸۶.....مایه‌شناسی شور.....
- ۱۸۹.....تغییر مایه شور به فاصله چهارم درست بالاتر (شور وسط).....
- ۱۹۳.....اوج شور (شور بالا).....
- ۱۹۳.....بزرگ.....
- ۱۹۴.....عُزَال.....
- ۱۹۴.....حُسینی.....
- ۱۹۶.....نتیجه‌گیری درباره گام یا ردیف صداهای مقام شور.....
- ۱۹۹.....رنگ‌های شور.....
- ۲۰۱.....گوشه‌های دیگر شور.....
۱۴. ۲۰۳.....متعلقات شور.....
- ۲۰۵.....آواز ابوعطا.....
- ۲۰۶.....درآمد و گوشه‌های مهم ابوعطا.....
- ۲۰۶.....درآمد.....
- ۲۰۷.....حجاز.....
- ۲۰۹.....چهار پاره یا چهار باغ.....
- ۲۱۰.....گبری.....
- ۲۱۱.....گام ابوعطا.....

۲.....	آواز افشاری.....
۱۵.....	گوشه‌های مهم افشاری.....
۲۱۵.....	جامه دران.....
۲۱۶.....	عراق.....
۲۱۸.....	مثنوی.....
۲۲۲.....	گام افشاری.....
۲۲۵.....	مایه‌شناسی افشاری.....
۲۲۷.....	آواز بیات ترک.....
۲۲۸.....	درآمد و گوشه‌های مهم بیات ترک.....
۲۲۸.....	درآمد.....
۲۳۰.....	شهابی.....
۲۳۲.....	مهریانی.....
۲۳۴.....	دوگاه.....
۲۳۶.....	فیلی.....
۲۳۶.....	شکسته.....
۲۴۰.....	قرائی.....
۲۴۱.....	قطار.....
۲۴۳.....	گام بیات ترک.....
۲۴۶.....	مایه‌شناسی بیات ترک.....
۲۴۸.....	آواز دشتی.....
۲۵۱.....	گوشه‌های مهم دشتی.....
۲۵۲.....	چویانی.....
۲۵۳.....	دشتستانی.....
۲۵۴.....	گیلکی.....
۲۵۴.....	غم‌انگیز.....

فهرست ۷

۲۵۵	دیلمان.....
۲۵۷	اوج دشتی (بوسلیک).....
۲۵۹	سَمَلی.....
۲۵۹	بیات کرد.....
۲۶۰	گام دشتی.....
۲۶۱	۱۵. دستگاه یا مقام همایون.....
۲۶۴	گوشه‌های همایون.....
۲۶۵	چکاوک.....
۲۶۷	بیداد.....
۲۶۸	نی داود.....
۲۶۹	عشاق (اوج).....
۲۷۲	باوی.....
۲۷۲	ابوالچپ.....
۲۷۳	راوندی.....
۲۷۴	موره.....
۲۷۴	لیلی و مجنون.....
۲۷۵	طرز.....
۲۷۶	نفیر.....
۲۷۷	فرنگ.....
۲۷۸	زابل.....
۲۷۹	بیات عجم.....
۲۷۹	عُزَال.....
۲۸۰	دَناسِری.....
۲۸۱	شوشتری.....
۲۸۲	میگلی.....

۲۸۴.....	بهبهانی.....
۲۸۴.....	منصوری.....
۲۸۶.....	بختیاری.....
۲۸۹.....	دلنواز.....
۲۹۰.....	جامه دران.....
۲۹۱.....	صوفی نامه (ساقی نامه).....
۲۹۵.....	رنگ‌های همایون.....
۲۹۵.....	رنگ فرح.....
۲۹۶.....	رنگ شهر آشوب.....
۲۹۷.....	گام و ردیف صداهای مقام همایون.....
۲۹۹.....	مایه شناسی همایون.....

۳۰۳.....	۱۶. بیات اصفهان.....
۳۰۶.....	گوشه‌های بیات اصفهان.....
۳۰۶.....	جامه دران.....
۳۰۶.....	بیات راجع (راجه).....
۳۰۸.....	عشاق (اوج).....
۳۱۲.....	رُهاب.....
۳۱۳.....	شاه‌ختائی.....
۳۱۴.....	سوز و گداز.....
۳۱۵.....	راز و نیاز.....
۳۱۶.....	مثنوی.....
۳۱۷.....	رنگ فرح‌انگیز.....
۳۱۸.....	گام و ردیف صداهای بیات اصفهان.....
۳۲۲.....	مایه شناسی بیات اصفهان.....

۳۲۳	.....	۱۷. دستگاه یا مقام سه گاه.
۳۲۶	.....	کرشمه
۳۲۷	.....	پیش زنگوله
۳۲۷	.....	زنگوله
۳۲۸	.....	زنگ شتر
۳۲۹	.....	زابل
۳۳۰	.....	مویه
۳۳۱	.....	حصار
۳۳۲	.....	مخالف
۳۳۳	.....	مغلوب
۳۳۵	.....	مثنوی مخالف
۳۳۶	.....	پهلوی
۳۳۷	.....	زنگ دلگشا
۳۳۸	.....	شناخت مایه ها یا تنالیه های مقام سه گاه.

۳۴۰	.....	۱۸. دستگاه یا مقام چهارگاه.
۳۴۵	.....	پیش زنگوله
۳۴۶	.....	زنگوله
۳۴۷	.....	زنگ شتر
۳۴۸	.....	زابل
۳۴۹	.....	مویه
۳۵۰	.....	حصار
۳۵۱	.....	مخالف
۳۵۳	.....	مغلوب
۳۵۴	.....	حدی و پهلوی
۳۵۶	.....	رَجَز یا اَرَجوزَه

- ۳۵۹.....منصوری
- ۳۶۱.....مایه‌شناسی چهارگاه
- ۳۶۴.....۱۹. دستگاه یا مقام نوا
- ۳۷۳.....گردانیه
- ۳۷۵.....نغمه
- ۳۷۶.....بیات راجه یا راجع
- ۳۷۸.....عشاق
- ۳۸۱.....عراق
- ۳۸۲.....مُحِیر
- ۳۸۲.....حزین
- ۳۸۶.....زنگوله
- ۳۸۷.....نَهْفَت
- ۳۸۹.....گوشْت
- ۳۹۰.....عشیران
- ۳۹۳.....نیشابورک یا نشابورک
- ۳۹۴.....مَجْسلی
- ۳۹۴.....خجسته
- ۳۹۵.....حسینی
- ۳۹۶.....بوسَلِیک
- ۳۹۸.....رهاوی
- ۴۰۰.....آواز مسیحی
- ۴۰۰.....آواز ناقوس
- ۴۰۳.....نیریز
- ۴۰۸.....شناخت مایه‌ها یا تنالیت‌های نوا

۴۱۰	.....	۲۰. راست و پنج گاه
۴۱۶	.....	زنگ شتر
۴۱۸	.....	پروانه
۴۲۰	.....	پنج گاه
۴۲۲	.....	سپهر
۴۲۳	.....	عُشَاق
۴۲۴	.....	زابل
۲۴۸	.....	بیات عجم
۴۲۹	.....	بحر نور
۴۲۹	.....	قَرَجَه
۴۳۱	.....	مُبَرِّقَع
۴۳۵	.....	طرز
۴۳۳	.....	ابوالچپ
۴۴۰	.....	لیلی و مجنون
۴۴۱	.....	نوروز عرب، نوروز صبا و نوروز خارا
۴۴۲	.....	نقیر و فرنگ
۴۴۴	.....	ماوراءالنهر
۴۴۶	.....	شناخت مایه‌ها و مقام‌های راست پنج گاه
۴۴۹	.....	تصاویر
۴۶۹	.....	نمایه
۴۷۹	.....	فهرست منابع و مآخذ

پیش‌گفتار

در سال تحصیلی ۴۳-۱۳۴۲ یکی از دروسی که در هنرستان موسیقی ملی تدریس می‌کردم «تئوری موسیقی ایرانی» بود. قبل از من تدریس این درس با استاد حسین دهلوی و پیش از ایشان هم با شادروان استاد روح‌الله خالقی بود. از سال ۱۳۵۰ که هنرکده موسیقی ملی در محل هنرستان تأسیس شد، من در این هنرکده به انجام وظیفه مشغول شدم، یکی از دروسی که تدریس می‌کردم «تجزیه و تحلیل ردیف موسیقی ایران» بود که تا تعطیلی دانشگاه‌ها به دلیل انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۵۹ ادامه داشت. چند سال بعد با بازگشایی دانشگاه‌ها در دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه‌های تهران و آزاد، ضمن تدریس درس «ریتم در موسیقی ایران» اشاراتی هم به مباحث تجزیه و تحلیل ردیف موسیقی ایران می‌کردم و هنرجویانی که دیدگاه‌هایم را در این مورد درمی‌یافتند، مشتاقانه خواستار چاپ آن می‌شدند، از طرف دیگر هم در کلاس‌های آزادم که در منزل تشکیل می‌گردید همواره هنرجویان عزیزم نسبت به چاپ این درس و دروس دیگر مثل «ریتم در موسیقی ایران»، «هارمونی و ارکستراسیون موسیقی ایرانی» و... اظهار علاقه می‌کردند. ولی همیشه اشتغالات فراوانم در آهنگسازی، تدریس، رهبری ارکستر و... مانع چاپ آثار و تحقیقاتم در موسیقی بود.

با کناره‌گیری از ارکستر موسیقی ملی ایران در سال ۱۳۸۸ فرصتی یافتم تا به کارهای ناتمامم بپردازم و پس از نگارش کتاب «شرح بی‌نهایت» به بازنگری مطالب مربوط به تجزیه و تحلیل ردیف موسیقی ایرانی پرداخته و آنرا برای چاپ آماده کردم که امیدوارم مورد استفاده هنرجویان و علاقمندان عزیز رشته موسیقی قرار گیرد.

روش‌های که نگارنده در این کتاب در پیش گرفته است متکی به تحقیقات موسیقی‌دانان قدیم ایران می‌باشد. در کنار هم قرار دادن مقام‌های موجود در ردیف فعلی موسیقی ایران با نظریات موسیقیدانان قدیم ایران نظیر صفی‌الدین ارموی و به خصوص عبدالقادر مراغی وجوه مشترک و افتراق موسیقی قدیم و جدید ایران را تا حدودی برای اهل فن روشن خواهد ساخت. این تحقیقات بر مبنای مقایسه تطبیقی انجام گرفته است، یعنی فواصل نغمات یا درجات دوازده مقام اصلی و شش آواز و شعبات (گوشه‌های) بیست و چهارگانه موسیقی قدیم ایران با فواصل نت‌ها یا درجات مقام‌ها یا دستگاه‌ها و گوشه‌های ردیف فعلی موسیقی ایران مقایسه گردیده‌اند. متأسفانه نتایج حاصله بیشتر نشان از آن دارد که در موسیقی ما تغییرات و جابه‌جائی‌های بسیاری از حدود قرن نهم هجری به این طرف صورت گرفته است که ناشی از تبعیت سلاطین و حکام ایرانی از متعصبین بانفوذ مخالف موسیقی می‌باشد.

با همه این محدودیت‌ها، موسیقی در میان طبقه خاصی رواج داشته است، مهم‌ترین مجالس و محافل موسیقی و شعر هم در دربارها، قصرها و خانه‌های اعیان و اشراف و طبقه روشنفکر و هنرمندان، دور از چشم افراد متعصب بوده است و مردم طبقه متوسط و فقرا که اکثریت مردم را تشکیل می‌دادند دسترسی به این محافل و مجالس هنری نداشته‌اند. خوشبختانه مردم روستاها کمتر در معرض تنگ‌نظری‌ها بوده و در حفظ موسیقی محلی خود موفق‌تر از شهرنشینان بوده‌اند.

موسیقی یکی از نیازهای معنوی انسان است و این مطلب نیاز به اثبات ندارد. به گواه تاریخ، ملل متمدن دنیا از جمله ایران از هزاران سال پیش دارای موسیقی بوده‌اند و در کشورهای همسایه نیز بزرگ‌ترین فلاسفه و دانشمندان در آثار خود بخشی را هم به موسیقی اختصاص داده‌اند. مسلماً اگر موسیقی را مخالف شأن انسان تشخیص می‌دادند به این بحث نمی‌پرداختند.

از دوران صفویه به این طرف دانشمندان و موسیقیدانان، دیگر رغبتی به تحقیق در احوال موسیقی نشان ندادند. در واقع تبلیغات ضد موسیقی چنان مؤثر افتاده

بود که کسی جرأت آن را نداشت که در این زمینه مطلبی بنویسد. موسیقی‌دانان دلسرد شده بودند و کمتر به مباحث موسیقی علمی می‌پرداختند. نوازندگان و خوانندگان هم در خلوت خود و در دربارها و مجالس اعیان و اشراف فقط به اجرای موسیقی می‌پرداختند و در آموزش موسیقی هم استاد آهنگی را می‌نواخت و شاگرد شنیده‌های خود را تقلید می‌کرد. چه بسا در این روش چند نت یا نغمه در تمرین‌ها و اجرای شاگرد فراموش می‌شد و یا به شکل دیگر اجرا می‌گردید و استاد هم که دل و دماغ خوبی نداشت در پی اصلاح آن بر نمی‌آمد. چند سال بعد هم که شاگرد به جای استاد می‌نشست آموخته‌های غلط خود را به شاگردانش یاد می‌داد و چه بسا شاگردان باز هم از اصل مطلب دور می‌افتادند. خلاصه طی چند صد سال مقام یا گوشه‌ای با اصل خود فاصله می‌گرفت و تغییر نام هم می‌داد. خوشبختانه فواصل درجات یا پرده‌های روی دسته سازهایی مثل تار و سه تار از قدیم تاکنون با توجه به پرده‌بندی تنبور خراسان و عود به روش ابونصر فارابی و تقسیم و تعدیل هر اکتاو به هجده درجه و هفده فاصله میانی توسط صفی‌الدین ارموی ثابت مانده و تغییر چندانی نیافته است.

موسیقی ایرانی در درجه اول یک موسیقی با کلام است. وزن شعر در آن به عنوان یک عامل مشترک بین موسیقی و شعر، نقش مهمی در حفظ و نگهداری وزن‌های قدیم در موسیقی با کلام فعلی داشته است. خوشبختانه هنوز در میان آهنگ‌ها و گوشه‌های با کلام و بی کلام ردیف موسیقی ایران، رتم‌هایی را می‌یابیم که با رتم‌های قدیم ایران منطبقند.

مثال‌های ارائه شده در این کتاب از ردیف‌های معتبر استادان مسلم موسیقی ایران: موسی معروفی، ابوالحسن صبا، نورعلی برومند و علی تجویدی است که همه آن‌ها روایتی است از ردیف موسیقی قدیم ایران که به وسیله استادانی نظیر آقا علی‌اکبر فراهانی، آقا غلامحسین، میرزا عبدالله و آقا حسینقلی نوازندگان تار و سه تار دربار ناصرالدین شاه جمع‌آوری و ردیف شده‌اند و از این مجموعه بیشتر به نام ردیف میرزا عبدالله یاد می‌شود.

امید است مطالعه این کتاب کمکی به شناخت ردیف موسیقی ایران باشد و ارتباط و پیوند موسیقی امروز ایران را با ریشه‌های آن در موسیقی قدیم ایران که در هاله‌ای از ابهام باقی مانده است روشن کند.

در خاتمه لازم می‌دانم از:

دوست ارجمندم جناب آقای علی مرادخانی مدیر عامل باکفایت و دلسوز موزه موسیقی، به خاطر همکاری و همیاری صمیمانه در چاپ این کتاب، هنرمند گرامی و دوست باوفایم علی اکبر قربانی به خاطر صرف وقت بسیار و دقت فراوان در نت نویسی کامپیوتری از روی دست‌نوشته‌های اینجانب و صفحه‌آرایی کتاب،

هنرمند ارجمند و دوست مهربانم بیژن بیژنی به خاطر مزین کردن جلد کتاب با خوشنویسی زیبایش و سرکار خانم ترنم حسن‌پور برای طراحی جلد، و دوست گرامی جناب آقای صالح رامسری مدیر انتشارات معین، تشکر و سپاسگزاری کنم.

فرهاد فخرالدینی

دانستنی‌های لازم

خواننده عزیز قبل از این که به مطالعه این کتاب بپردازد، لازم است یک دوره کامل تئوری موسیقی عمومی را گذرانده باشد. این کتاب برای کسانی مفیدتر خواهد بود که عملاً موسیقی ایرانی را کار کرده و با سازی آن را نواخته باشند. دانستن تئوری موسیقی ایرانی هم ضروری است، معذالک ابتدا اشاره‌ای به علامات تغییر دهنده، فواصل، وزن و ریتم و طرز اجرای تکیه‌ها در موسیقی ایرانی می‌شود.

علامات تغییر دهنده در موسیقی ایرانی

در موسیقی ایرانی علاوه بر علامات تغییر دهنده موسیقی جهانی، از علامات تغییر دهنده دیگری نیز استفاده می‌شود که عبارتند از:

الف- سُری (♯): صدای نت بدون علامت تغییر دهنده را کمتر از نیم پرده (به اصطلاح غلط ربع پرده) بالا می‌برد.

ب- کُرُن (♭): صدای نت بدون علامت تغییر دهنده را کمتر از نیم پرده (به اصطلاح غلط ربع پرده) پائین می‌آورد.

بدیهی است اگر نئی را که دارای علامت «دیز» است، بخواهیم ربع پرده پائین بیاوریم، علامت «سُری» جای «دیز» را می‌گیرد و در اینجا علامت «سُری» نسبت به «دیز» مثل یک علامت پائین‌رونده عمل خواهد کرد و همچنین اگر نئی را که علامت «بمُل» دارد، بخواهیم ربع پرده بالا ببریم، علامت «کُرُن» جایگزین علامت «بمُل» خواهد شد و در این حالت «کُرُن» مانند علامت بالارونده عمل می‌کند.

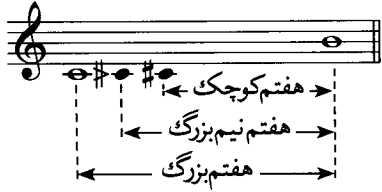
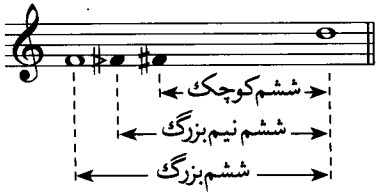
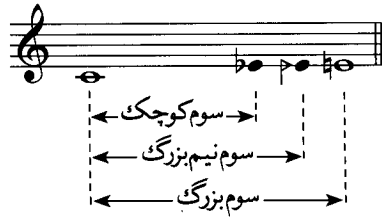
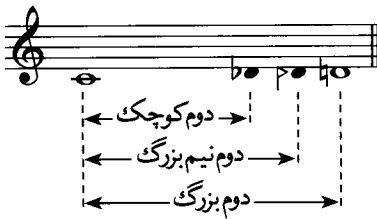
باید توجه داشت که این تغییرات ربع پرده‌ای در دستگاه‌ها یا مقام‌های مختلف، یکسان نیستند. مثلاً نت «سی کرن» در مقام شور «لا» به نت «لا» نزدیک‌تر است در حالی که در مقام بیات ترک «دو» و یا گوشه مخالف «دو» در سه گاه «می کرن»، نت «سی کرن» به نت «دو» نزدیک‌تر است تا نت «لا» در شور «لا». بنابراین در موسیقی ایرانی نت‌هایی که در مجاورت نت‌های مهم (مثل نت شاهد) قرار می‌گیرند به آن نت متمایل می‌شوند. جالب است بدانیم اندازه‌گیری‌های دقیقی که بر روی سازهای تار و سه تار اساتید مسلم موسیقی ایرانی انجام گرفته نشان می‌دهد که درجات یا پرده‌های دسته ساز هر استاد با استاد دیگر کمی متفاوت می‌باشند. مخصوصاً پرده‌ها یا درجاتی که نت‌های آن‌ها علامت «سری» و «کرن» دارند. به همین علت نوازندگان خوب تار و سه تار برای اجرای دستگاه‌ها یا مقام‌های مختلف، بعضی از پرده‌های سازشان را کمی تغییر می‌دهند و در نتیجه صدای ساز آن‌ها شنیدنی‌تر و دلنشین‌تر از کسانی است که به این موضوع اهمیت نمی‌دهند. در حقیقت اجرای موسیقی ایرانی هم مثل هنرهای دستی و سنتی دیگر مانند قالی بافی، خط و تذهیب، مینیاتور و غیره است. برای مثال دو فرش نفیس دست باف را که با یک طرح و نقش بافته شده‌اند نمی‌توان یافت که خطوط نقوش آن دو کاملاً بر هم منطبق باشند.

فواصل موسیقی ایرانی

در موسیقی ایرانی علاوه بر فواصل متداول در موسیقی اروپائی یا جهانی، فواصل دیگری نیز وجود دارد که عبارتند از:

الف- فواصل نیم بزرگ یا میانه

اگر از فواصل بزرگ، ربع پرده کم کنیم و یا به فواصل کوچک، ربع پرده اضافه کنیم، فاصله «نیم بزرگ» یا «میانه» نامیده می‌شود:

چند مثال دیگر:

